

5 Haziran Dünya Çevre Günü :

DAHA GÜZEL BİR ÇEVRE, DAHA MUTLU BİR YARIN

Prof. Dr. İlhan AKALAN*

Dünyamız, sınırları henüz belirlenememiş, belki de hiç belirlenemeyecek olan evrende, canlıların yaşadığı bilinen tek gezegendir.

Dört buçuk milyar yıldan daha fazla bir süreden beri varlığını sürdüren gezegenimizde, son 600 milyon yıllık dönemdeki olaylar, nisbeten duyarlı bir biçimde incelenip izlenebilmektedir.

İlk kez, yaklaşık 600 milyon yıl önce denizlerde başladığı tahmin edilen ilkel bitkisel yaşamdan, yaklaşık 100 milyon yıl sonra, sular da yaşayan ilkel yapıları omurgalılar ortaya çıkmıştı. İlk topraklar ise, yaklaşık 435 milyon yıl önce oluşmaya başlamıştı. Kara bitkilerinin başlangıcı, günümüzden yaklaşık 400 milyon yıl önceye rastlıyor.

İnsanın da bir üyesi olduğu memeli hayvanlar, 250 milyon yıllık bir geçmişe sahiptirler. Bütün canlıların en evrimleşmiş olan insanın ataları, son birkaç milyon yılın başlarında ilk kez görünmüşlerdir.

Evrim, zaman zaman kesintili olarak günümüze kadar sürmüştür. Belli koşullar altında, organize olan ve varlıklarını sürdüren bazı bitki ve hayvanlar, koşulların değişmesi ile birkaç yüz milyon yıl içinde yok olmuşlar ve bir daha görülmemişlerdir. Buna karşılık bazı canlılar, hiç değişmeye uğramadan yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Yerkabuğundaki büyük değişimler, coğrafya ve iklim koşullarında da önemli değişimleri doğurmuştur. Bu değişimler, mevcut bitki ve

hayvan topluluklarının evrim ve dağılımlarını etkilemiştir.

Halen kanazoik (Modern yaşam) zamanının Holosen jeolojik bölümünde bulunmaktayız.

İnsanlar, bu dönemin başladığı yaklaşık 10 bin yıl önce, hayvanları ehlileştirmeye ve toprağı ekip biçmeye başlamışlardır.

İnsanların, doğaya egemen olmak üzere başlattıkları girişimlerden, günümüze kadar geçen 10 bin yıllık süreç, yeryuvarlığının 4.5 milyar yıllık yaşı ile kıyaslanırsa, çok kısa bir süredir.

İnsan ömrü ile karşılaştırıldığında, oldukça uzun gibi görülen 10 bin yıllık dönemin çok büyük bir bölümünde, insanın doğa üzerindeki etkinlikleri normal düzeylerde olagelmıştır.

Karanlık bir ortaçağdan sonra, yaşamaya başlanan Yeni ve Modern Çağlardaki bilimsel gelişmeler, insanın doğa üzerindeki egemenliğinin gittikçe artmasına neden olmuştur.

Özellikle, içinde bulunduğumuz 20. yüzyılın bilimsel düzeyi, insan ömrünün artmasında ve refahın yükselmesinde büyük rol oynamıştır.

İnsan nüfusunun hızlı artışına karşı, sınırlı olan doğal kaynaklar ve doğanın yaşamı destekleme kapasitesi de, aynı hızla azalmaya başlamıştır.

Günümüz koşullarında, az gelişmiş ülkelerin insanları, canlı kalabilmek için büyük çabalar sarf ederken, sayıları fazla olmayan gelişmiş ülkelerin halkı, refah içinde bir yaşam sürdürmek üzere, doğal kaynakların büyük bir bölümünü kullanmakta ve tüketmektedirler.

Nüfus artışına paralel olarak, artan gereksinimleri karşılamak üzere girilen sanayileş-

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, TÜBİTAK Çevre Araştırmaları Grubu Yürütme Komitesi Sekreteri.

me hamleleri, bir yandan yenilenemeyen doğal kaynakların tükenmesine neden olurken, öte yandan, meydana gelen gaz, sıvı ve katı artıklarla çevreyi, insan yaşamını tehdit eder tarzda kirletmeye başlamıştır.

İnsanlığın devamı için esas olan canlı kaynakların, gittikçe artan biçimde tahrip edilmesi-ne karşılık, bu kaynaklara olan istekler de gün geçtikçe artmaktadır. Eğer arazi degradasyonu (bozunma) aynı hızla devam ederse, gelecek 20 yıl içinde, dünyamızda mevcut tarım yapılabilir alanın üçte bir tahrip edilmiş olacaktır. Bu yüzyılın sonunda, verimli tropik ormanların yarısı ortadan kalkacaktır. Aynı dönem içinde dünya nüfusu, yüzde elli oranında artarak, 4 milyardan 6 milyara yükselecektir.

İnsanların biyosferle çarpık ilişkileri, gezegenimizin doğal dengesini bozmakta ve onu tahrip etmektedir. Kuşkusuz bu tahribat, yeni bir uluslararası ekonomik düzene girilinceye ve yeni bir çevre ahlâkı oluşuncaya, insan nüfusundaki artış durduruluncaya, sürekli ve düzenli bir gelişme biçimi istisna olmaktan çok, kural niteliği kazanıncaya kadar sürecektir.

Sürekli ve düzenli bir gelişme için önkoşul, canlı kaynakların korunmasıdır.

Yukarıdaki "gelişme" deyimini ile, biyosferin olumlu yönde değişmesi ve insanın yaşam düzeyinin yükseltilmesi için, insan, finansman, canlı ve cansız kaynakların uygun bir tarzda kullanılması kastedilmektedir.

Gelişmede, sürekliliğin sağlanabilmesi için, sosyal ve ekolojik koşullarla birlikte, ekonomik faktörler, canlı-cansız kaynaklar ile alternatif etkenliklerin uzun ve kısa vadeli avantaj ve dezavantajları dikkate alınmalıdır.

Yukarıda kullanılan "koruma" deyimini ile de, insanın biyosferi günümüz insanlarına sürekli yararlar sağlayacak ve mevcut potansiyeli gelecek nesillerin gereksinimlerini rahatlıkla karşılayabilecek biçimde idare etmesi ifade edilmektedir. Bu suretle, kullanılan "koruma" deyimini; saklamayı, sürdürmeyi, devamlı kullanmayı, restorasyonu ve doğal çevreyi genişletmek işlevlerini de kapsamaktadır.

Canlı kaynakların korunması deyimini; özellikle bitkiler, hayvanlar ve mikroorganizmalarla birlikte, bu canlı varlıkların üzerinde yaşadıkları cansız çevre elementlerinin de korunmasını ifade etmektedir.

Canlı kaynakları, cansızlardan ayıran özellikler, canlı kaynakların korundukları takdirde yenilenebilmeleri, aksi takdirde tahribata uğrama ya da yok olmaları şeklinde tanımlanmaktadır.

Koruma, kendi haklarına sahip bir etkinlik sektörü değildir. Tarım, balıkçılık, ormancılık ve yaban yaşamı gibi, canlı kaynakların amenajmanından sorumlu sektörler söz konusu olduğunda, koruma; kullanımın devamlılığını garanti eden, kaynakların sürekliliği için esas olan ekolojik süreçler ve genetik çeşitliliğin korunmasını sağlayan bir amenajman biçimidir.

Sağlık, enerji ve endüstri gibi diğer sektörlerde koruma, canlı kaynaklar düzeyinde sürekli ve tam garanti sağlayan bir amenajman biçimi olup, bununla ilgili etkinlikler, kaynak tabanının sürekliliğini sağlayacak şekilde yönetilmektedir.

Canlı kaynakların korunması:

- 1 — Temel ekolojik süreçler ve yaşam destek sistemlerinin sürdürülmesi,
- 2 — Genetik çeşitliliğin devamlılığının sağlanması,
- 3 — Cinsler ve eko sistemlerin sürekli kullanımının garanti edilmesi olmak üzere, üç özel konuyu kapsamaktadır.

Canlı kaynakların korunması, insanlığın sürekliliğinin sağlanmasında mutlak gerekli koşullardan biri olup, barış, yeni bir uluslararası ekonomi düzeni, insan hakları, yoksulluğu gider-

me, dünya besin kaynakları ve nüfus stratejileri ile birlikte düşünülmektedir. Bu stratejiler, karşılıklı olarak ele alınmalı ve desteklenmelidir.

Koruma ile gelişmenin birleştirilmesi, özel bir önem kazanmaktadır. Eğer canlı kaynakları da içine alan gelişme desenleri, kapsamlı bir biçimde benimsenmezse, bugünün gereksinimlerini, yarının başarıya ulaşması gereken girişimlerini engellemeden karşılamak mümkün olmayacaktır.

Koruma ve sürekli gelişme, birbirlerine karşılıklı olarak bağlı bulunmaktadır. Kırsal toplumların canlı kaynaklara bağlılıkları, doğrudan ve acildir.

Dünyamızda halen, 500 milyon insan yeterli besin alamamaktadır, 1.5 milyar insanın yegâne yakıt maddesi ağaç, tezek ya da ürün artıklarıdır. Yaklaşık 800 milyon insanın yıllık ortalama geliri, 10 bin TL. nin altındadır.

Yaşam ile ölümün sınırında bulunan bu insanlar, varlıklarını sürdürebilmeleri için, çevrelerinde bulunan az sayıdaki yetersiz kaynakları aşırı kullanmak ve tahrip etmek zorunluluğunu hissetmektedirler. Bunlar, önce çevrelerinde bulunan ağaçları yakıt olarak kullanmak üzere kesmekte, ağaçlar tükenince, tezek ve anız artıklarını yakmak zorunda kalmaktadırlar. Dünyada, yakılarak tüketilen yıllık tezek miktarı, 400 milyon ton dolayındadır. Ülkemizde yakılan tezek, bu miktarın yüzde 15'inden biraz fazladır. Tezeğin yakılması ile toprağın besin ihtiyacı yeterince karşılanamamakta, toprağın erozyona dayanıklılığını sağlayan fiziksel koşullar yaratılamamaktadır.

Yaşamlarının sürdürülmesi söz konusu olan bireyler, uzun vadede sonuç alınacak önlemler yerine, kısa sürede elde edebileceklerini tercih ederler. Onlar için, yaşamlarının sürdürülmesi ön plandadır. Bu nedenle koruma, kısa vadeli ekonomik gereksinimleri karşılayan önlemlerle bir arada ele alınmak zorundadır.

Gelişmekte olan birçok ülkenin gelişme çabaları, korunmadan yoksun olduğu için yavaşlamaktadır. Örneğin, Güney Doğu Asya'da, ormanların aşırı derecede tahrip edilmesi, ırmağın seviyelerinde ve dolayısıyla çeltik ürününde dalgalanmalara neden olmaktadır. Yine gelişmekte olan birçok ülkede ormanların tahribi, meraların aşırı otlatılması ve geleneksel toprak korumasız tarım tekniklerinin kullanılması sonucu ortaya çıkan erozyon ve siltasyon, (millenme), baraj kapasitelerini küçültmekte, bu da hidrolik enerji üretimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Dünyanın büyük bir bölümünde, doğanın insanlar tarafından değiştirilmesinden kaçınılmadığı gibi, bu değişikliklerin gelişmenin sosyal ve ekonomik konularına etkileri de önlenemez. Gelişme çabaları, ekoloji ve diğer çevre faktörleri ile sosyal, kültürel ve ahlaki görüşlerin rehberliğinde yürütülmediği takdirde, gelişmelerin çoğu arzu edilmeyen sonuçlar ve etkiler doğurur, yararlanmanın azalmasına yol açar ya da girişimler tümden iflas eder.

Korumanın hedeflerine varmada karşılaşılan başarı ya da başarısızlık ile, gelişmenin sosyal ve ekonomik hedeflerine ulaşmada karşılaşılan başarı ya da başarısızlıklar arasında, yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Çevre sorunlarının büyük bir bölümü, siyasal sınırlara bağlı olmadan genişlemekte ve uluslararası boyutlar kazanmaktadır.

Örneğin, Orta Avrupa ülkelerindeki fabrika bacalarından çıkan SO₂ gazları, İskandinav ülkeleri ve İskoçya'da asit yağmurlar şeklinde düşerek, toprakların ve suların asit karakter kazanmasına yol açmaktadır. Fransa, Federal Almanya ya da Belçika sınırı yakınında bulunan bir fabrikanın çıkardığı zehirli gazlar, komşu ülkelerdeki komşu kentlerin havasını kirletebilmektedir. Bulgarların, Türkiye sınırı yakınlarında alıcı ortam olarak yoğun bir şekilde kullandıkları Meriç Nehri, Türkiye'de bir çok amaçlarla kullanılmayacak kadar fazla bir kirlilik yükü taşımaktadır.

Gezeganimiz, bütün insanların kardeşçe ve refah içinde yaşayabileceği bir ortam olma özelliğini, artan nüfus baskısı, yoğun ve hızlı sanayileşme girişimleri ile hızla kaybetmektedir.

Bunun farkına varan Birleşmiş Milletler 5 Haziran 1972 tarihinde, Stockholm'de toplanan İnsan Çevresi Konferansı'nda, bu konferansa katılan bütün ülkelerin, insan çevresinin korunması ve iyileştirilmesi için birlikte çalışmalarını, ülkeler ve dünya insanların çevreyi gelecek nesillere mükemmel bir şekilde devretmesi sorumluluğunu yüklemesi gereği kabul edilmiştir.

Bu sorumlulukların sürekli olarak hatırlanması için, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, her yılın 5 Haziran gününün "Dünya Çevre Günü" olarak kutlanmasına karar vermiş bulunmaktadır.

Bütün dünya ülkeleri, her yıl 5 Haziran gününde, insan çevresinin korunması ve iyileştirilmesi ile ilgili dünya çapında çalışmalar yapmakta ve böylece çevreye olan ilgiyi canlı tutma çabasını sürdürmektedir.